

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

**НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА II:
3. ПРИСТУПИ У ОБРАЗОВАЊУ**

КОСОВСКА МИТРОВИЦА
2019.

UNIVERSITY OF PRIŠTINA / УНИВЕРЗИТЕТ В ПРИШТИНЕ
FACULTY OF PHILOSOPHY / ФИЛОСОФСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

SCIENCE BEYOND BOUNDARIES II:
3. EDUCATIONAL APPROACHES
НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ II:
3. ПОДХОДЫ В ОБРАЗОВАНИИ

KOSOVSKA MITROVICA
2019

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА – Међународни тематски зборник
SCIENCE BEYOND BOUNDARIES – Thematic Collection of Papers
of International Significance

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ - Международный тематический сборник

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА II: 3. ПРИСТУПИ У ОБРАЗОВАЊУ
SCIENCE BEYOND BOUNDARIES II: 3. EDUCATIONAL APPROACHES
НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ II: 3. ПОДХОДЫ В ОБРАЗОВАНИИ

Издавач

*Филозофски факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици*

За издавача

Проф. др Мирјана Лончар-Вујновић

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Мирјана Лончар-Вујновић

Уређивачки одбор

*Проф. др Мирјана Лончар Вујновић, проф. др Владан Виријевић, проф. др Младен
Јаковљевић, проф. др Марта Вукојичић Лазар, проф. др Оливера Марковић Савић,
проф. др Звездан Арсић, проф. др Александра Костић Тмушић, проф. др Јелена
Михајловић, доц. др Драјана Ситанојевић, доц. др Јелена Бајовић, доц. др Данијела
Кулић, доц. др Неџиб Прашевић.*

Рецензенти

*Prof. dr Laurence Armand French, Justiceworks Institute, University of New
Hampshire, Durham, USA*

Prof. dr Davronzhon Erinovich Gaipov, Suleyman Demirel University, Kazakhstan

Prof. dr Alexandra Perovic, University College London, UK

*Prof. dr Nijolė Burksaitienė, Institute for Literary, Cultural and Translation Studies,
Vilnius University, Lithuania*

Проф. др Александар Живојинић, Филозофски факултет Универзитета у Београду

Проф. др Јулијана Вучо, Филолошки факултет Универзитета у Београду

Секретари редакције:

Снежана Зечевић, Мина Лукић

ISBN 978-86-6349-123-6

Међународни тематски зборник *Наука без граница II* резултат је научноистраживачких пројеката *Превод у систему компаративних изучавања националне и стране књижевности и културе* (ОИ 178019) и *Косово и Метохија између националној идентитетима и евроинтеграција* (ИИ 47023), које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

НАДА Г. НОВАКОВИЋ¹

Институт друштвених наука
Београд

МАРИЈАНА Т. МАКСИМОВИЋ²

Институт друштвених наука
Београд

НАЈЧЕШЋИ УЗРОЦИ СТУДЕНТСКОГ ОТПОРА РЕФОРМИ ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА У СРБИЈИ И РЕГИОНУ

У раду се анализирају и објашњавају најважнији узроци студентских штрајкова и јавних протеста против реформе високог образовања у Србији и региону. Социолошка и економска анализа омогућава ауторкама да истакну најважније друштвене, економске и политичке карактеристике средине у којој се дешавао студентски отпор, али и да ову истражују у контексту европских интеграција. Полазна теза гласи: студентски штрајкови и протести су у највећој мери системски детерминисани, пре свега, природом друштвеног система, карактеристикама владајуће класе, локалним приликама и местом земље у европској и светској подели рада у сфери образовања. Студентски штрајкови у Србији и региону се значајно разликују у односу на оне у свету по динамици, облицима испољавања и ефикасности. Компаративни метод истраживања се наметнуо као незаобилазан. Поред социолошке, економске, политиколошке научне и искуствене грађе користе се и други извори података. У првом делу наводе се основни елементи реформе високог образовања у контексту европских и

1 novakovic.nada@gmail.com

2 mmaksimovic@idn.org.rs

Рад је резултат истраживања на пројекту: „Структурне друштвене и историјске промене српског друштва у контексту европских интеграција и глобализације“ (179039) и на пројекту „Моделирање развоја и интеграције Србије у светске токове у светлу, економских, друштвених и политичких губања“ (179038). Оба пројекта финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, 2011–2019.

других интеграција. Други део је централни део истраживања. То су најважнији поводи и узроци студентских штрајкова и јавних протеста против реформе високог образовања, однос политичких елита према томе и степен ефикасности студентског протеста. Трећи део истраживања посвећен је поређењу са онима у свету (САД, Канада, Западна Европа).

Кључне речи: реформа образовања, студентски штрајкови, политичке и научне елите, Србија и регион.

УВОД

Свака реформа, па и реформа образовања, има за циљ да оствари интересе привредног развоја, али и владајуће класе. Ти циљеви су по својој природи (класни) различити, али им је суштина, између осталог, да омогуће репродукцију владајуће класе. У мери у којој се они поклапају са општијим циљевима друштвеног развоја, као што је модернизација друштва, реформе воде ка напретку и отворености система образовања за шире друштвене класе и слојеве. Интереси који диктирају време, начин и динамику реформи образовања отворени су и прикривени, баш као и отпори томе. У времену европских и других интеграција друштва деловање домаће капиталистичке класе је мање или више усклађено са потребама тржишта, домаћег и међународног, али и са интересима страног капитала. Последице наметнутих и спроведених реформи погађају већину становништва, а највећу штету трпе нижи слојеви и класе. У друштву у транзицији систем образовања за њих је све мање доступан и проходан канал вертикалне друштвене покретљивости. О томе сведоче досадашња социолошка истраживања друштвених неједнакости и раслојавања. Реформа високог образовања у Србији и региону отпочела је пре више од једне деценије. То је довољан период да се могу уочити и назначити њени резултати. У раду ћемо се осврнути на најчешће облике отпора студената спровођењу Болоњске декларације, указати на сличности и разлике студентских захтева, штрајкова и протеста против ње и упоредити их са протестима у развијеном капиталистичком свету.

Реформе образовања се у свету спроводе по различитим моделима, а *Болоњска декларација* само је једна од њих. Њихова суштина је настојање владајуће капиталистичке класе, посебно након издијања светске економске кризе 2008. године, да смањи средства из државног буџета за образовање, трошкове школовања предачи на појединца и већину становништва, а створи систем који ће повећати конкурентност привреде и друштва на међународном плану. Тим настојањима највише су се супротстављали студенти, који су

протествовали и са другим грађанима поводом „мера штедње“ у области здравства, социјалне заштите, промена пензионог система и сл. Ове акције потврдиле су нужност повезивања и јачања солидарности студената са другим грађанима, а овом приликом су на маргинама истраживања.

ЦИЉЕВИ И КАРАКТЕРИСТИКЕ РЕФОРМЕ ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА

Код нас и у региону спроводи се реформа „по Болоњи“ или болоњски процес. Основни његови елементи зацртани су у документу који су 1999. године потписали министри 29 земаља (Bolonjska deklaracija, 1999). Од тада до данас донети су бројни документи који се односе на појашњење, допуне и оцену како се она спроводи у пракси. У све то умешале су се и светске и домаће институције. Највећи утицај имају Светска банка, ММФ и ЕУ. Неке од њих су и финансијери, зајмодавци, а друге оне које су наметнуле ову реформу као један од услова да земља приступи придруживању и уласку у ЕУ. Наравно, најважнији интереси међународних институција уграђени су у реформу високог школства, без обзира како се то појашњава. Интереси домаће капиталистичке класе и институција које су задужене за то су релативно другачији, али блискији поменутима него онима који трпе последице промена (студенти и њихови родитељи, на пример). У то нас уверавају и подаци о студентском отпору „Болоњи“, али и бројне последице њене примене (економске, друштвене, политичке, културне и моралне). Незадовољство студената испољава(ло) се на различите начине, од прикривеног до јавног. Оно је постојало интензивније и видљивије што је реформа брже и свеобухватније примењивана. Разлике постоје у зависности од времена и динамике транзиције друштва, али и од локалних, генерацијских и појединачних околности и повода за организовање штрајкова и јавних протеста. Један део студената јавно је постављао питање о суштини „Болоње“, изворном значењу концепта реформе образовања, да ли је она (не)правилно примењена и зашто они да снесу последице тога. Овде се издвајају само неколико важних одговора на то: суштина и основни елементи Болоњске декларације, аргументи за и против ње као концепта, начин на који је спроведена и како су студенти процењивали њене последице. Стога се анализирају основни правци примене реформе и типични облици студентског отпора у Србији и њеном најближем окружењу.

Званични циљеви Болоњске реформе су, најкраће речено, били: 1) већа пролазност студената; 2) ефикасније студирање; 3) стављање студента у центар образовања; 4) ступњевитост високог образовања (бечелори, мастери, док-

тори наука); 5) уношење европске димензије образовања; 6) већа мобилност студената, професора и осталих запослених на факултетима; 7) растеређивање студента од превеликог градива; 8) увођење заједничких стандарда образовања (кредити или ЕСТБ); 9) образовање за тржиште и економију чију ће конкурентност подићи знањем; 10) инклузија и целоживотно учење; 11) боље укључивање у европски јединствен простор образовања. У њиховој примени неки од тих циљева су више операционализовани а други у међувремену додавани. То је са своје стране изазвало различите реакције међу учесницима и посматрачима реформе високог образовања. Њихови аргументи „за“ и „против“ ове реформе су различити.

Аргументи оних који су за „Болоњу“ могу се свести, у најкраћим цртама, на следеће: 1) да би земља напредовала у евроатлантским интеграцијама нужна је реформа образовања; 2) „Болоња“ је начин да се најбрже и најефикасније постигне квалитетније образовање, а тако образовани кадрови нађу место на домаћем и европском тржишту; 3) увођењем реда у високо школство смањују се дужина и трошкови студирања; 4) нови образовни програми („курикули“) су бројнији, разноврснији и лакше савладиви него ранији; 5) постепено се укида ранији начин предавања, праћења наставе, припрема и полагања испита, а студенти у томе имају већу улогу; 6) омогућава се већа покретљивост студената током студирања у земљи и иностранству; 7) студије подразумевају више практичне наставе, али и легалан утицај других заинтересованих финансијера и приватних лица на програме образовања и тражени профил кадрова; 8) за постигнуте резултате већу одговорност носе и професори и студенти; 9) спровођење реформе редовно оцењују стране и домаће надлежне институције; 10) реформа је усклађена са концептом целоживотног учења у „друштву знања“; 11) она значи и лакши улазак у јединствен систем европског високог образовања.³

Против „Болоње“ најчешће су изношени следећи аргументи: 1) наметнута реформа образовања је више израз интереса елита (домаћих и страних) и међународних зајмодаваца него стварних потреба нашег друштва; 2) ефикасност студирања је ниска, али поменути модел његовог побољшања не води томе; 3) наметање европских и других вредности је на штету „националних“ и против је традиције друштва; 4) реформа значи одступање од хумболтовског концепта образовања, а оријентацију на образовање за тржиште (капитал и профит); 5) прокламовани европски јединствен европски простор образовања не постоји, а његово стварање је у интересу капитала и на штету

3 Шири преглед литературе о томе види у: Новаковић, Н. (2014). Глобализација, глобализација образовања и Болоњска декларација. *Теме*, 38 (1), стр. 288.

друштва којем се намеће; 6) „Болоња“ није намењена већини најугледнијих универзитета у најразвијенијим земљама Европе и света; 7) ступњевитост студирања, бројни предмети и „расцепкано“ градиво истовремено значе губитак целине, али и мање стваралаштва и критичког духа код студената; 8) „мерљивост“ и квантификација иду на штету квалитета усвојеног градива; 9) мобилност студената је више просторна, а не вертикална и језички, културно и финансијски доступна већини студената; 10) улазак приватног интереса и капитала у систем образовања додатно урушава систем, а већа конкуренција образовних институција и студената не доприноси нужно квалитетнијем образовању *код нас*; 11) да би се реализовао концепт реформе потребна су огромна средства, које друштво нема и мора да позајмљује (па и од оних који су креирали реформу), а расту и трошкови студирања које плаћају студенти и њихове породице (Birišev, 2005; Lisman, 2008; Jarić i Vuksanović, 2009; Uzelac, 2009; Lipkovski, 2011). Овоме вреди додати и то да „Болоњу“ нису прихватили најпрестижнији универзитети у свету (Кембриџ, Јејл, Оксфорд, Колумбија универзитет, на пример) и да она није обавезна. За успешан економски развој важни су како квалитет институција (универзитета и научно-истраживачких) тако и сарадња међу њима, улагања у то од стране компаније и проценат учешћа у БДП (Maksimović i Ivanić, 2018, стр. 83). Квалитетно образовање води рачуна о талентима, подржава њихов развој и ствара услове да их задржи у домаћим компанијама, „*јер ујравно извор одрживе конкурентске вредности чини збир људског капацитета у организацији*“ (Maksimović, 2017, стр. 106).

УЗРОЦИ И ПОВОДИ СТУДЕНТСКИХ ШТРАЈКОВА И ПРОТЕСТА ПРОТИВ РЕФОРМЕ ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА

Студенти су у штрајковима и протестима најчешће изражили следеће:

1) смањење висине школарине и осталих трошкова током студијске године; 2) лакши упис у наредну годину, тј. са мање положених испита и остварених бодова; 3) нижу цену за пренос испита и обнављање године; 4) више испитних рокова; 5) мању оптерећеност градивом и предиспитним обавезама; 6) квалитетнију наставу, а и већи утицај студената на то; 7) више доступних уџбеника и опремљеније библиотеке и лабораторије; 8) већа посвећеност професора раду са студентима; 9) доследну примену „Болоње“; 10) образовање за све о трошку друштва. Наведене захтеве студенти су „сезонски“ истицали пре и током штрајкова и блокада јавних простора, односно почетком и крајем школског семестра. Учесталост ових студентских акција посредно

показује да су стварни узроци тога више системски, а тек потом условљени тренутном политичком и друштвеном климом у којој су се дешавали. Пошто је ова друштвена група политички важна за владајућу класу, за приступање ЕУ и као савезник у променама током октобра 2000. године, то је и власт имала посебан однос према студентским захтевима. Основни правац њеног деловања био је и остао да не угрози интересе оних који инсистирају на спровођењу „Болоње“, макар реформа била спорија и друштвено, политички и економски скупља. На такав закључак наводе нас поступци власти према студентима у различитим земљама региона.

Студенти у Србији често су штрајковали како би заштитили своје интересе. Истина, био је то само део студентске популације. Први озбиљан и масован протест студената београдског универзитета усмерен против реформе образовања по Болоњској декларацији био је у јесен (октобар) 2006. године. Самоорганизовани студенти оградаивали су се од политичких партија и званичних студентских организација. Главни захтев био је „Доле школарине“. Инсистирали су да се смање за 50%, али и други издаци током студијске године. Од министарства су тражили „јасно утврђивање критерија уз уважавањање објективних социјалних услова“. Други захтев био је изједначавање дипломираних са мастером, што је учинио само Универзитет у Нишу. Најпре су протествовали, а потом „упали“ у Ректорат, да би касније блокирали Филозофски и Архитектонски факултет. Истицали су да су против комерцијализације знања („Блокада факултета, јер знање није роба“). За 3 месеца било је 8 јавних протеста студената, 48 зборована на више факултета и 17.000 потписа за петицију. Оградили су се од политичких партија и некадашњих студентских вођа (Ч. Јовановића и Ч. Антића) (Група аутора, 2007; Милоновић-Нрашовец, 2006). Никада до тада овде није тако масовно захтевано право на бесплатно образовање. Овај модел изражавања незадовољства студената (мирне шетње, упућивање захтева факултетима, Ректорату и министарству, а потом блокаде саобраћајница и факултета) од тада је врло често коришћен. У јесен 2009. године студенти су организовали релативно успешан и кратак протест у Београду. Око 1500 студената протествовало је због школарина. Успели су да им део тога плати држава, потом факултет и део они. Граница је била постигнутих 48 бодова, што је далеко испод „Болоње“. Држава им није усвојила „збирних 48“, већ само у завршеној години студија. Повећане су и квоте за упис на мастер и докторске студије о трошку државе (Šaćirović, 2009; Јоргачевић, 2009; Гусијан, 2009).

Упис са „48“ бодова још дуго је био захтев студената Србије, иако је предвиђено да 2010. године тај број бодова буде 54, а од 2012. да буде 60 ЕСПБ.

Око *висине школарине* штрајковало се и протествовало скоро сваког семестра. Неки од студената су због тога штрајковали глађу испред Владе Србије (Borisavljević, 2010). Други су блокирали факултете ланцима и катанцем у згради (април 2012, ФПУ) затворили двојицу ректора и државног секретара. Било је и солидарности студената на локалном нивоу, а декларативне подршке са студентима из других градова (Tašković, 2012). По правилу су се студенти ограђивали од званичних студентских организација. Један њен представник појаснио је да се студенти не боре против „Болоње“. Они су против лоших спровођења закона ове државе. Наиме, сматрао је да је помегута реформа добра, али да се код нас лоше спроводи:

„Наши захтеви су врло јасни, ми немамо везе са протестима у Аустрији и у другим земљама. Ми не протестујемо против Болоње већ против лоших закона, односно зато што држава примењује законе који нису добри“ (*Политика*, 25. II. 2009).

Поред школарина и броја бодова за упис студијске године студенти су редовно тражили *више испитних рокова*. Иако „Болоња“ предвиђа највише три испитна рока наши студенти су тражили чак седам, уз задржавање апсолвентске године. Успех студената зависио је од близине политичких избора и посета званичника ЕУ Србији с намером да да процене докле се стигло у реформама друштва. Последња већа блокада била је 2014. године на Филозофском факултету БУ (Filipović, 2014).

Основни проблеми око којих су се спорили студенти и универзитетске и државне власти били су: да се не укине година за апсолвенте; сви који су стекли 48–60 бодова да се ослободе плаћања школарине и да се смање износи за друге намене (пријаве испита, пренос бодова, понављање године и др.). У поменутих сукобима дошло је до поларизације међу студентима, интервенисала је и полиција, а држава је сукоб између студената и професора додатно подгревала. Након тога јењавају студентски протести у Београду и другим градовима. Број испитних рокова препуштен је управама факултета. Од „Болоње“ се није одустало, иако су многи увидели њене слабости. Занимљиво је да су се студенти више укључили у масовне протесте који су се организовали поводом других догађања.

Студенти у Хрватској најрадикалније захтеве истакли су у протестима у пролеће 2009. године. Најпре су блокирали Филозофски факултет у Загребу, а онда се протест ширио на све веће факултете у земљи (Сплит, Пула, Загреб, Задар, Вараждин, Осиек). Протести и блокаде трајали су 35 дана. Тамо су студенти организовали Пленуме, независно од званичних студентских организација. Тако су директно демократијом доносили најважније

одлуке. У први план изнели су захтев да се образовање не плаћа („Знање није роба“, „Један свијет, једна борба – Образовање није на продају“). Они су критиковали суштину „Болоње“ и сасвим били слични студентима у западној Европи, који су масовно протествовали против ове реформе. Три су најважнија захтева ових студената: 1) право на бесплатно образовање (дипломско и последипломско); 2) већа издвајања из државног буџета за образовање; 3) консултовање научних институција пре доношења закона о науци. Са студентима су се солидарисали неки ректори, а мало је било антиблокадера међу студентима (Arsenić, 2009). Ови захтеви су били радикални и неоствариви у тим приликама. Блокада је окончана без већих резултата, а све због окончања семестра.

Друга блокада Филозофског факултета у *Хрватској* (новембар 2009) трајала је 14 дана. Студенти су тражили бесплатно образовање: „Ми желимо постићи потпуно јавно финансирање високог школства, као што је то основно школство и средње школство. За све, без изнимке. И за редовне студенте и за изванредне студенте“ (Prug, 2010; Simonović, 2009). Нигде на овим просторима до тада није тако прецизно наведено залагање за бесплатно образовање. Посебно се указало на комерцијализацију образовања и да се у друштву знање не цени. Касније су у Хрватској штрајковали и студенти који нису слушали наставу а за то су плаћали. Потом су штрајковали професори због плата, а студенти у Сплиту због укидања квота за упис на филозофију (Net.hr, 2011; S.Ve/S. B., 2017). Овоме треба додати да су хрватски студенти ретко били солидарни са радницима који су штрајковали и остајали без посла.

У *Словенији* су протести и штрајкови радника, пензионера и грађана били релативно чести и бурни још од најаве мера штедне и мањих издвајања за образовање и јавне службе. У неким од тих акција учествовали су и студенти. Још у априлу 2007. године 10.000 студената и ђака марширало је у Љубљани. Они су били против привредних и социјалних реформи. Указали су властима на лош положај студената (Новаковић, 2014, стр. 293). Три године касније (у мају 2010.) студенти су се супротставили укидању рада док студирају („Мали посао“) и бесплатних ужина ђака у средњим школама (Новаковић, 2015, стр. 93). Залагали су се за више правде у расподели стипендија и смештаја у студентским домовима. Велики значај против урушавању високог школства имала је блокада Филозофског факултета у Љубљани (новембар) 2011. године. Студенте су организовале две невладине организације („Покрет 15.О“ и „Ми смо универзитет“). Блокирали су наставу и тражили: укидање „Болоње“, потпуно финансирање студија од стране државе, стипендије за све и више демократије на универзитету (Beta, 2011). На тај начин супротста-

вили су се смањењу квалитета образовања и његовој мањој доступности студентима из сиромашнијих породица.

После годину дана на улицама Љубљане протествовало је неколико хиљада студената и запослених на универзитету. Били су против штедње у високом образовању („Ми нисмо трошак, ми смо будућност“, „Штедња није решење“) и новог закона о високом образовању. Захтеви се могу свести на пуно финансирање јавног високог образовања, које треба да буде квалитетније (Beta, 2012). Почетком 2013. у тзв. „Другом народном устанку“ против актуелне власти студенти су узели значајно учешће (Novi Plamen, 2013). Најзад, искуства из блокада факултета, јавних протеста и протеста са другим социјалним групама коришћена су и касније. Укратко речено, међу захтевима словеначких студената ретко су се нашла питања везана за услове уписа студентске године и број испитних рокова. Проблематизована је „Болоња“ као таква, па се тражило доступно, бесплатно и квалитетно високо образовање. Студенти су имали подршку радника и пензионера.

Систем високог образовања у *Босни и Херцеговини* је посебан. Сваки ентитет има своје образовање, а политика образовања је децентрализована по кантонима. У Републици Српској већа је централизација, али су слични проблеми студената. Овде наводимо њихове типичне штрајкове и јавне протесте. Студенти у Бања Луци протествовали су због недостатка *смештаја у домовима*, па су симболично постављали кревете на ливаду (Vranić, 2013). Изградња новог дома је каснила, а услови студирања постајали све лошији. Посебан проблем представљали су *испитни рокови и услови уписа*. У Тузли је (октобра) 2010. године 150 студената провело ноћ пред зградом жупанијске владе. Они су тражили: упис године без услова, додатни испитни рок и да се пренесе више испита у наредну годину студија (S. P., 2010). У Бања Луци су новембра 2017. године студенти заузели Ректорат и захтевали да се запосли 100 нових асистената, испитају сексуална узнемиравања студенткиња од стране професора и, најзад, провере плагијати професорских радова (Obradović, 2018). Од свега тога остварено је то да је смењен ректор и запослено неколико асистената.

Доношење *Закона о високом образовању* био је повод за протесте на три државна факултета (септембар) 2016. године. Студенти су сматрали да им нису усвојене примедбе, па су се залагали за смену министра образовања, ректора Универзитета у Бања Луци и повлачење Закона. Поред тога, студенти су протествовали против стања у друштву, посебно *проштив корупције* (Blic, 2016). У 2014. години десили су се и протести грађана, у којима су учествовали и студенти (Bazdulj, 2014). У новембру 2013. године студенти су

протествовали у 5 градова због губитка права на учешће у програму „Ерасмус +“. То је била последица немара политичара. Забележен је и посебан протест студената из оба ентитета. Било је то поводом смрти два студента, за које су грађани и студенти сматрали да су убијени (Veselinović, 2018). Укратко речено, у овој земљи сваки протест је „сумњив“, односно вага се његова социјална и етничка димензија. Масовно сиромаштво додатно спречава артикулисање групних интереса и њихово решавање кроз институције друштва. Друштво је изузетно подељено, што омета и отпор студената наметнутим политикама образовања.

У *Македонији* се, такође, примењује *Болоњска декларација*. Студенти су сматрали да је нејасно њено спровођење, па су у протесту организованом 2009. године тражили своје право на бесплатно образовање, бољи стандард образовања и више стипендија. Након две године дошло је до вишемесечних студентских протеста. Повод су биле *измене и дојуне Закона о високом школству*, које је Влада без јавне расправе, консултовања са универзитетима, по хитном поступку упутила у парламент. Организатор протеста је био Студентски парламент, а студенте су подржали професори, родитељи и грађани. Марширало се у више универзитетских центара, а све са циљем да се поменути измене закона одбаце, а уради темељна реформа образовања. У децембру 2014. године протествовало је улицама Скопља 10 000 студената, припадника свих етничких група. Поменути закон предвиђао је тзв. „екстерно оцењивање“. Студенти би полагали пред комисијом формираном од стране државе после друге и четврте године све испите. То је значило губитак аутономије универзитета, а за студента који не положи први државни испит да нема право на даље студирање. Након свега закон је усвојен 11. фебруара. (Kuzmanovski, 2014; Studentski plenum, 2014; Kožul, 2015; Svetanovski, 2015; Eminagić, 2015). Тек са сменом челних људи Македоније (у пролеће 2015. године) укинута је „екстерно оцењивање“. Ове студентске протесте власт је најпре игнорисала, потом их повезивала са деловањем опозиције и страних фактора, а на крају медијски сасвим бојкотовала. Чим су истакнуте националне и државне теме нестало је и јединственог наступа студената. Њихови интереси су потиснути, а на ред су дошли грађански сукоби и протести.

Студенти *Црне Горе* повремено су протествовали за своја права. Највећи студентски протест одржан је јануара 2011. године, када је 3.000 студената из свих универзитетских центара блокирало градски мост и стигло пред зграду парламента. Они су у први план истакли слоган „Дабогда се запослио“, а потом и „Ми студирамо, они профитирају“. Изнели су и своје захтеве који су

се односили на ниже школарине, више испитних рокова, студентских кредита и стипендија. Томе су додали и да држава треба да гради нове студентске домове (Prelević, 2011; M. R., 2012). Цео протест прошао је мирно.

Бурни протести студената захватили су *Албанију* у децембру 2018. године. Повод за то била је одлука владе да се повећа цена поновног полагања испита. То је само појачало незадовољство студената, који су од 2015. године студирали по „Болоњи“. Покрет за универзитет покренуо је протесте, а они су се омасовили, тако да су у трећој недељи окупили 50.000 демонстраната на улицама Тиране и других градова. Основни захтев студената био је „Смањите школарине“, и то за пола. Уз то су истакли и следеће: 1) већи буџет за образовање; 2) транспарентност трошења тих средстава; 3) бољи услови становања у домовима; 4) опремљеније библиотеке; 5) провера акредитације факултета, професора и њихових књига; 6) против корупције код полагања испита; 7) увођење повластица за студенте (студентска карта); 8) безусловно повлачење закона о повећању школарина. Један од захтева био је веће учешће студената у одлучивању у органима који одлучују о високом образовању. Ограђивали су се од политичких партија и нису хтели да именују своје руководство (Crvena kritika, 2018; Tanjug, 2018). Студентима се прикључио и одређени број родитеља и незадовољних грађана. Крајњи резултат ових протеста био је само повлачење закона о расту трошкова за испите који се понављају. Реализовање других захтева остало је да чека боља времена.

Уместо закључка

У раду су изнети основни налази истраживања о студентским штрајковима у последњих десетак година у Србији и региону. Због обима текста изостала је анализа студентског отпора „Болоњи“ у Мађарској, Румунији и Бугарској. Наведена је суштина реформе високог образовања, њени циљеви и последице, као и најчешћи облици студентског отпора томе. Међу њима постоје сличности, али и разлике. Када их упоредимо са студентским протестима током више деценија на овим просторима запажамо другачије узроке, поводе и последице ових сукоба. У Србији су кључни догађаји из 1968. и 96/97. године. У свету је значајна 1968. година, али и дешавања пре и после 2008. тј. појаве светске економске кризе.

Општор сџудената реформи високог образовања се у свету значајно разликује од онога у Србији у региону. У свету су студенти штрајковали против сваке реформе која је угрожавала право на бесплатно и свима доступно образовање. Против тога су месецима демонстрирали студенти у Мексику, Чилеу, Канади и развијеним чланицама ЕУ.⁴ Реформа по „Болоњи“ није примење-

на на најпрестижнијим светским универзитетима. У старим чланицама ЕУ делимично је примењена. Масовни протести студената (крајем 2009) били су за њено одбацивање или поправку. Студенти у Србији од тога су се ограђивали. Њихови штрајкови и протести су другачији, са мањим захтевима, малобројнији и краћи у односу на протесте 1996/97. и 1968. године (Роров, 2009; Milić I Ćiĉkarić, 1998). Током последње деценије број, учесталост и величина студентских штрајкова у региону се повећавао, али је то било знатно мање него у западној Европи. Већина студентских штрајкова код нас била је мимо званичних студентских организација, а све већу улогу имали су и нови облици организовања (плenumsи). Тамо где је била већа традиција протестовања и јаки синдикати (Словенија) било је више солидарности са другим друштвеним групама. Студенти су штрајковали највише за своје уске интересе, а тек потом за општије.

Најважнији узроци и поводи студентских штрајкова су на глобалном нивоу, док је мањи значај локалних, генерацијских и културних фактора. Реформа образовања има изразито класне димензије и у највећој мери има за циљ да репродукује класну структуру, а створи масовну и брзо обучену радну снагу. Скривене и отворене циљеве „Болоње“ студенти су помињали и у својим протестима. Студенти су најчешће тражили да се смање школарине, уише година студија под лаким условима (више испитних рокова, са мање бодова и са више пренетих испита). Сметала им је и комерцијализација образовања, урушавање његовог квалитета, недостатак књига и „преоптерећеност“ градивом. Справом су се жалили што „Болоња“ укида могућност рада уз студирање, те на тај начин дисквалификује сиромашније студенте. Штрајковали су и због лошег студентског стандарда (смештаја, мало стипендија и кредита). Бунили су се због маргинализације студената у одлучивању на факултетима, али и бахатости професора и владајућих елита. У етнички хетерогеним друштвима, високо конфликтним, било је повремено и студентских протеста који су превазилазили те баријере. Однос владајућих политичких елита према студентима био је далеко блажи него према другим штрајкачима. Студентски штрајкови били су краћи и ефикаснији него раднички, а према студентима је ређе примењивана физичка сила од стране органа одржавања јавног реда и мира него што је то био случај у свету.

4 „У Канади су студенти у пролеће 2012. године месецима протествовали против раста школарине за 82%, ограничавање права на штрајк, политике штедње и уопште либералног капитализма“ (Новаковић, 2012, стр. 291).

Литература

- Arsenić, R. (2009). Šire se studentski protesti u Hrvatskoj. *Politika*, 23. 04. Preuzeto sa: <http://www.politika.rs/sr/clanak/84261/Svet/Sire-se-studentski-protesti-u-Hrvatskoj>
- Bazdulj, M. (2014). Protesti u Bosni i Hercegovini: Početak bune protiv dahija. *Vreme*, br. 1206, 13. 02. Preuzeto sa: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1173530>
- Beta (2012). Antivladini protesti u Sloveniji. *Blic*, 06. 01. Preuzeto sa: <https://www.blic.rs/s/vesti/svet/antivladini-protesti-u-sloveniji/mpkm4d4>
- Beta. (2011). Studenti iz Slovenije šire protest. *B92*, 25. 11. Preuzeto sa: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=11&dd=25&nav_category=167&nav_id=560830
- Birišev, A. (2006). Bolonjski projekt – transformacija akademskog polja. *Filozofija i društvo*, 31 (3), 94–114.
- Blic. (2009). Štrajk se širi, splitski studenti zauzeli zgradu fakulteta. *Blic*, 27. 04. Preuzeto sa: <http://www.svevesti.com/a134033-hrvatska-%C5%A1trajk-se-%C5%A1iri-splitski-studenti-zauzeli-zgradu-fakulteta>
- Blic. (2016). Podižu bunu: Studenti zbog zakona o obrazovanju podižu proteste, 01. 06. Preuzeto sa: <https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/podizu-bunu-studenti-zbog-zakona-o-obrazovanju-najavljuju-proteste/g4ovco5>
- Bolonjska deklaracija. (1999). Bolonja, 19. jun. Preuzeto sa: https://www.mas.bg.ac.rs/_media/upis/bolonjska-deklaracija.pdf
- Borisavljević, B. (2010). Studenti štrajkuju glađu. *Večernje novosti*, 29. 11. Preuzeto sa: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:309439-Studenti-strajkuju-gladju>
- Crvena kritika. (2018). Albanija: 50 000 studenata na ulicama protiv korupcije i nepravde. 17. 12.
- Cvetanovski, I. (2015). Studenstska i medijska blokada u Makedoniji. *Media.ba*. 23. 02. Preuzeto sa: <http://www.media.ba/bs/mediametar/studenstska-i-medijska-blokada-u-makedoniji>
- Eminagić, E. (2015). Otpor disciplinovanju studenata i urušavanju autonomije univerziteta: slučaj Makedonije. *Novi plamen*, 25. sječanj. Preuzeto sa: <https://noviplamen.wordpress.com/2015/01/25/otpor-korporativnom-disciplinovanju-studenata-i-urusavanju-autonomije-univerziteta-slucaj-makedonije/>
- Filipović, B. i Jovanović, N. (ur.), (2017). *Blokada Filozofskog fakulteta u Beogradu 2014. godine*. Beograd: Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore – Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Grupa autora. (2007). *Borba za znanje: Studentski protest 2006*. Beograd: CAD.

- Gucijan, S. (2009). Besplatne studije globalna želja. *Politika*, 04. II. Preuzeto sa: <http://www.politika.rs/sr/clanak/113235/Drustvo/Besplatne-studije-globalna-zelja>
- Hrašovec-Milanović, I. (2006). Spontanost, organizacija i pare. *Vreme*, br. 830, 30. novembar, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=472801>
- Jorgačević, J. (2009). Studentski protest '09. – Preko mosta na budžet. *Vreme*, br. 987, 03. 12. Preuzeto sa: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=900383>
- Kuzmanovski, B. (2014). Makedonija: Nastavljen studentski bunt zbog državnog ispita. *Slobodna Evropa*, 10. 04. Preuzeto sa: <https://www.slobodnaevropa.org/a/makedonija-nastavljen-studentski-bunt-zbog-drzavnog-ispita/26735833.html>
- Lisman, P. (2008). *Teorije neobrazovanosti: zablude društva znanja*. Zagreb: Jasenski i Turk.
- M. R. (2012). Crna Gora: Protest protiv Vlade. *Vreme*, br. 1107, 22. 03. Preuzeto sa: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1042323>
- Maksimović, M. (2017). Međunarodni menadžment ljudskih resursa i potražnja za talentima. U: S. Grk (ur.), *Srbija i svet, izazovi i iskušenja* (103–122). Beograd: Institut društvenih nauka.
- Maksimović, M. i Ivanić, V. (2018). Evropska unija u promenljivom evropskom okruženju. U: G. Bašić (ur.), *Ka evropskom društvu, ograničenja i perspektive* (69–93). Beograd: Institut društvenih nauka – Centar za sociološka istraživanja.
- Milić, A. i Čičkarić, L. (1998). *Generacija u protestu, Sociološki portret učesnika studentskih protesta 96/97 na Beogradskom univerzitetu*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja.
- Novi Plamen. (2013). Cvijeće i pobuna u Sloveniji, 29. 01. Preuzeto sa: <http://noviplamen.net/2013/01/29/cvijece-i-pobuna-u-sloveniji/>
- Obradović, G., Vukomanović, T. (2018). Šta su doneli studentski protesti u Banjaluci: Rektor smenjen, sve ostalo isto. *Blic*, 22. 03. Preuzeto sa: <https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/sta-su-doneli-studentski-protesti-u-banjaluci-rektor-smenjen-sve-ostalo-isto/8bm4zb6>
- Pavlović, O. i Bogdanović, M. (1997). Hronologija protesta u Srbiji: novembar 96 – mart 97. *Sociologija*, 39 (1), 135–144.
- Popov, N. (2009). *Društveni sukobi – izazov sociologiji: „Beogradski juni“ 1968*. Beograd: Službeni glasnik.
- Prelević, Č. (2011). Studentski protest u Podgorici. *Večernje Novosti*, 17. II. Preuzeto sa: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:353852-Studentski-protest-u-Podgorici>
- Prug, T. (2010). Fakulteti u Hrvatskoj pod kontrolom studenata. *Slobodni Filozofski*, 20 lipanj. Preuzeto sa: <http://slobodnifilozofski.com/2010/06/toni-prug-fakulteti-u-hrvatskoj-pod.html>

- S. P. (2010). Studenti u Tuzli noćili pred Rektoratom i najavili štrajk glađu. *m.pogled.ba*, 10. 10. Preuzeto sa: <http://m.pogled.ba/clanak/studenti-u-tuzli-nocili-pred-rektora-tom-i-najavili-strajk-gladju/714>
- S.Ve/S.B. (2017). Blokada hrvatskih studija, i profesori se spremaju za štrajk, *Dnevnik hr*, 21. ožujak, <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/blokada-hrvatskih-studija-nastavljena-i-u-utorak-studenti-se-sastaju-s-rektorom-damirom-borasom---470518.html>
- Simonović, G. (2011). Opet pobuna studenata u Hrvatskoj. *DW*, 1. 11. Preuzeto sa: <https://www.dw.com/hr/opet-pobuna-studenata-u-hrvatskoj/a-4920637>
- Studenti Filozofskog fakulteta. (2011). *Blokaderski kuhar: recepti za uspješnu blokadu*. Zagreb: Centar za anarhističke studije.
- Studentski plenum (2014). Makedonija – Protest studenata i profesora. *Peščanik*, 21. 12. Preuzeto sa: <https://pescanik.net/makedonija-protest-studenata-i-profesora/>
- Šaćirović, F. (2009). Studentski protesti u Srbiji i Hrvatskoj – nasleđe i perspektive. *Crvena kritika*, 27. 05. Preuzeto sa: <https://www.crvenakritika.org/politika/166-studentski-protesti>
- Tanjug. (2018). Studentski protesti u Albaniji nastavljaju se kroz noć. 11. 12. Preuzeto sa: <https://www.krstarica.com/vesti/svet/studentski-protesti-u-albaniji-nastavljaju-se-kroz-noc/>
- Uzelac, M. (2009). *Priče iz Bolonjske šume*. Vršac: Visoka škola za obrazovanje vaspitača.
- Veselinović, B. (2018). Potraga za istinom o smrti dvojice studenata ujedinila podeljenu Bosnu. *Danas*, 31. 08. Preuzeto sa: <https://www.danas.rs/bbc-news-serbian/potraga-za-istinom-o-smrti-dvojice-studenata-ujedinila-podeljenu-bosnu/>
- Vranić, G. (2013). Banjaluka: Kreveti na livadi. 06. 06. Preuzeto sa: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:437682-Banjaluca-Kreveti-na-livadi>
- Jarić, I. i Vukasović, M. (2009). Bolonjska reforma visokog školstva u Srbiji – mapiranje faktora niske efikasnosti studiranja. *Filozofija i društvo*, 20 (2), 119–151.
- Липковски, А. (2011). О неким негативним процесима у систему образовања и васпитања. *Национални интерес*, 12 (3), 329–341.
- Новаковић, Н. (2014). Глобализација, глобализација образовања и Болоњска декларација. *Теме*, 38 (1), 285–298.
- Новаковић, Н. (2015). Криза, штрајкови и протести грађана. *Национални интерес*, 22 (1), 89–112.
- Таšković, М. (2012). Postignut dogovor, rektorat odblokiran nakon pet sati. *Blic*, 11. 04. Preuzeto sa: <https://www.blic.rs/vesti/beograd/postignut-dogovor-rektorat-odblokiran-nakon-pet-sati/d75botf>

NADA G. NOVAKOVIĆ

Institute of Social Sciences
Belgrade

MARIJANA T. MAKSIMOVIĆ

Institute of Social Sciences
Belgrade

THE MOST COMMON CAUSES OF STUDENT RESISTANCE AGAINST OF HIGHER EDUCATION IN SERBIA AND REGION

Summary

The paper analyses and explains the most important causes of student strikes and public protests against the reform of higher education in Serbia and the region. Sociological and economic analysis enables authors to highlight the most important social, economic, and political characteristics of the environment in which student resistance was taking place, but also to explore this in the context of the European integration and the process of globalization. The starting thesis is that student strikes and protests are largely systematically determined, first of all, by the nature of the social system, the characteristics of the ruling class, the local circumstances, and the place of the country in the European and world division of labour in the field of education. Student strikes in Serbia and the region are significantly different from those in the world by dynamics, forms of manifestation, and efficiency. The comparative method of research was imposed as unavoidable. In addition to sociological, economic, political science, and experiential materials, other available data sources were also used. The first part of the paper presents the basic elements of higher education reform in the context of the European and other integration. The second part is the central part of the research. These are the most important causes and causes of student strikes and public protests against the reform of higher education, the attitude of political elites accordingly, and the degree of student resistance. The third part of the research is dedicated to comparing student strikes in Serbia and the region to those around the world (USA, Canada, and Western Europe).

Keywords: education reform; student strikes; political and scientific elites; Serbia and the region.